BELGİ

Sayı 24 (Yaz 2022/II)

DOI: 10.33431/belgi.1080480 **Araştırma Makalesi/**Research Article

SEMBOLİK SERMAYENİN İKTİSADİ DÖNÜŞÜMÜ: BATI ANADOLU'DA GELİR, UNVAN VE STATÜ

ECONOMIC TRANSFORMATION OF SYMBOLIC CAPITAL: INCOME, TITLES AND STATUS IN WESTERN ANATOLIA

Mustafa İLTER*

Geliş Tarihi/Received:28.02.2022 **Kabul Tarihi/Accepted:**13.06.2022

İLTER, Mustafa, (2022), "Sembolik Sermayenin İktisadi Dönüşümü: Batı Anadolu'da Gelir, Unvan ve Statü", Belgi Dergisi, S.24, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2022/II, ss. 449-471.

Öz

Bu makale, 19.yy ortasındaki Buldan'daki toplumsal yapıdan hareketle, sembolik sermaye ve üretim ilişkilerinin iktisadi dönüşümünü tahlil etmeyi amaçlamaktadır. 19. yy ortasında Buldan, dokumacılığın kişisel atölyeler aracılığı ile hatırı sayılır oranda ilerlediği şehirlerden birisidir. Zirai ve sınai üretim süreçlerinin birlikte ilerlediği az sayıdaki yarı-kent ve yarı-kırsal alanlardan biri olan Buldan'da çulha ve pamuklu dokuma sektörünün tüm meslekler içerisinde yarıdan fazla hane reisinin temel geçim kaynağı olduğu temettüat defterleri aracılığıyla gözlemlenebilir. Ayrıca gerek ziraat erbabı gerekse de ticaret erbabının pamuk üretimi ve nihayetinde ise dokuma ile alakalı mesleklerle ilgilendiği düşünüldüğünde Buldan, çok büyük oranda dokumacılığın yön verdiği bir bölgedir. Bölgedeki kompleks üretim sürecinin aktörleri arasındaki sembolik sermayeye dayalı ilişkinin tezahür ettiği yegâne alanlardan biri ise kişisel statülerin toplumsal yapıdaki konumlanmasıyla ilgilidir. Bu konumlanma da kişiler arası paylaşım ilişkilerinin en nihai göstergelerinden biri olabilir. Temettüat defterleri de hane reisi hakkında gelir, zirai üretim ve mesleki yapı üzerine ayrıntılı bilgilerin yanında, sosyal statü üzerine de unvanlar aracılığıyla bilgi verir. Sembolik sermayenin göstergelerinden biri olarak sosyal statü üzerinden kullanılan unvanlar, temettüat defterlerindeki unvan verisinin bu perspektifte kullanılmasıyla diğer verilerle karşılaştırmalı bir perspektif sunmaktadır. Kişilerin unvanlarına göre değişen mesleki yapı, gelir ve verdikleri vergi üzerine olan değişimler, sembolik sermayenin iktisadi paylaşım ilişkilerine yansımasının en iyi örneklerinden biridir. Zira bu ilişkinin temelinde kişisel aktörlerin gündelik hayatlarındaki sembolik güç ilişkilerinin dil üzerinden unvanlar yoluyla da şekillendiği düşünülebilir. Bir başka deyişle karmaşık üretim ilişkilerini, sosyal statüyü dışlayarak anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla bu makalenin nihai amacı aktörler arası paylaşım ilişkilerinin sembolik sermayeye göre ne ölçüde değiştiği üzerine bir tartışma yürütmektir.

Anahtar Kelimeler: *Temettüat defterleri, Gelir, unvan, Sembolik sermaye, Mesleki yapı*

*Dr., iltermus@gmail.com, (https://orcid.org/0000-0002-1376-9981).

Abstract

This article scrutinizes the economic transformation of the symbolic capital and relations of production regarding the social structure in Buldan during the mid-19th century. Buldan, as one of the few semi-urban and semi-rural areas of agricultural and industrial production, was one of the regions where weaving continued through personal ateliers in the midst of the 19th century. Although the profession of çulha (weaver) had been the main source of income for those of the household heads among all professions in the city center, agricultural and commercial people were also engaged in cotton production and trade. This article aims to analyze the social structure of Buldan, considering its social dynamics of production relations. One of the areas of the symbolic capital-based relationship between the actors of this complex production process was basically related to the positioning of personal statuses in the social structure. This positioning may be one of the final indicators of interpersonal power relations. Temettüat registers, in this perspective, provide information regarding the head of the household, including a very detailed information on agricultural production and professional structures, as well as information on social status through titles. The titles can be used for indicators of social status as one of the cursors of the symbolic capital that could be found in the temettüat registers. The extent to which the occupational structure, income and taxes changed according to the titles of the people was one of the best examples of the reflection of symbolic capital on economic relations. Because of this relationship, it could be considered that the symbolic power relations in the daily lives of personal actors are also shaped by titles through language. Therefore, the ultimate aim of this article is to discuss to what extent the economic relations between actors changed according to symbolic capital.

Keywords: *Temettüat registers, Income, Titles, Symbolic capital, Occupational structure*

Giriş

Tanzimat'ın taşrada uygulanması hakkında çeşitli perspektiften sunulan çalışmalar, dönemin devlet-toplum ilişkisini siyasi ve iktisadi düzlemde açıklamaya çalışan önemli yorumlar sunmaktadır.[1] Yine bu perspektiften, devlet-toplum ilişkisinin iktisadi alandaki en önemli tezahürlerinden birini ise temettüat sayımları oluşturur. Sayımların ihtiva ettiği verilerden yola çıkarak hane reislerinin toprak, üretim, meslek, gelir ve sene-i sabıkada verdikleri vergiler üzerinden, hane reislerinin ödeme gücüne göre vergi tahsilatının belirlenmesi amaçlanmıştır. [2]

Tanzimat'ın hemen ertesinde muhasıllara gönderilen sekiz maddelik bir talimatname aracılığıyla sayımların nasıl yapılacağına dair gerekli bilgiler içerisinde, Adıyeke'nin de belirttiği üzere hane reislerinin şöhretleriyle birlikte yazılması gerektiği bildirilmişti.[3] 1830-31 yıllarındaki nüfus sayımlarında da şöhretlerin resmi olarak kaydedilmek istenmesi[4], temettüat sayımları ile nüfus tahrirlerinin benzediği noktalardan biri olarak görülebilir. Modern devlet olgusuyla birlikte düşünüldüğünde devletin vatandaşları hakkındaki her türlü somut bilgiyi öğrenebilmek istemesinin yanında, şöhret ve unvanın bilinmek istenmesinin bir diğer mahiyeti de unvanların devlet tarafından resmen kayıt altına alınmış olması, bir diğer deyişle resmi olarak tanınmış bir statü olarak verilmiş olması olarak düşünülebilir. Bu statü göstergeleri ise, gündelik toplumsal ilişkiler içerisindeki güç dağılımının somut birer tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.[5]

Tanzimat'ın vergi eşitliği konusunda taahhütlerini sağlamak konusunda temettüat sayımlarının başarısı sorgulansa da, tarihçiler için özellikle Anadolu ve Rumeli coğrafyasını kapsayan geniş bir ölçekte kent, kasaba ve köyleri içeren bu sayımlar, toplumsal hayata ve gündelik aktörlere ilişkin çeşitli veriler sunacak kapasitede ayrıntılı bilgiler içermektedir. Zira temettüat defterlerinden sağlanan veriler, pek çok araştırma tarafından son yıllarda yoğun bir şekilde Latin alfabesine aktarılarak, ampirik verilerin yoğun bir şekilde sunulduğu çeşitli kitap, makale ve tezlere konu olmuştur.[6] Ancak, ihtiva ettiği içeriğin

1 Bazı önemli çalışmaları için bkz. Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezi'nin 50.Yılı, 1942-1992),* Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992; Halil İnalcık ve Mehmet Seyitdanoğlu (ed.), *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, ss.109-89; Maurus Reinkowski, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması,* çev. Çiğdem Canan Dikmen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991; Yasemin Avci, "The Application of Tanzimat in the Desert: The Bedouins and the Creation of a New Town in Southern Palestine (1860–1914)" *Middle Eastern Studies*, 45:6, 2009, s.969-83

2 Temettüat sayımları üzerine bazı klasik çalışmaları için bkz. Mübahat Kütükoğlu, «Osmanlı Sosyal Ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri.» *Belleten,* 59, no. 225, 1995, ss. 395-418; Tevfik Güran, "Ondokuzuncu Yüzyıl Temettüat Tahrirleri*", Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, içinde Şevket Pamuk ve Halil İnalcık (ed.), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2000, s. 73-94; Said Öztürk, "Türkiye'de Temettüat Çalışmaları" *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1, no. 1, 2003, ss.287-304.

3 Nuri Adıyeke, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, no: 11, 2000, s. 770.

4 Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmut Dönemi'nde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *28-30 Haziran 1989 Sultan İkinci Mahmut ve Reformları Semineri, (Bildirilerden ayrı basım),* Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s.87.

5 Unvanların resmi statü göstergesi olarak devlet tarafından tanınması, ve bu durumun aktörler arası güç ilişkilerindeki rolü üzerine bkz. Pierre Bourdieu, *Language and Symbolic Power,* edited and introduced by John B. Thompson, Polity Press, Cambridge, 1991, ss.239-242.

6 Özellikle Batı Anadolu'daki kentler üzerine yapılan bazı çalışmaları için bkz. Ferhat Berber ve M. Mesut Özekmekçi, *Akhisar Kazası Temettüat Defteri 1844-1845 (BOA. KK.d. 6087/H. 1261),* Akhisar Belediyesi, Manisa, 2018; Nejdet Bilgi, "Temettüât Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Salihli", *Tarih İncelemeleri Dergisi,*

niteliği hususunda fazlasıyla değerli olan bu çalışmalardaki ögeler, sosyal bilimlerin disiplinler arası yaklaşımları tarafından kullanılması mevzuunda iktisat tarihi alanından öteye geçememiştir. Ancak yine de bu konuda en nitelikli çalışmaların iktisat tarihi ve sosyo-ekonomik tarih disiplinlerinin tekelinde kalmış olması, farklı alanların temettüat verilerinden faydalanmayacağı anlamına gelmez. Bu makalenin amaçlarından bir tanesi, temettüat defterlerinin sunduğu verilerin sosyal bilimlerin değişik alanlarında yapılan tartışmalar nezdinde de kullanılabileceği konusunda alternatif bir bakış açısı sağlamaya çalışmaktır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınma tartışmaları üzerinden gelişen "çift kutuplu entelektüel çatışmanın"[7] ortaya çıkardığı büyük anlatılar ve paradigmalar sosyal bilimlere büyük ölçüde yön vermişti. Bu bağlamda çoğunlukla ampirik veriler üzerinden kurgulanan tarihsel hikayeler; modernleşme, imparatorluk ve hatta küreselleşme anlatılarına arka plan oluşturabilecek gerekli örneklemleri sağlamak üzere sosyolojiyle bir ortaklık kurmuş gibi görünmektedir.[8] İktisat tarihi ve sosyo-ekonomik tarih çalışmaları ise kapitalist gelişmenin hikayesini yazmak hususunda kendisine bu bağlam içerisinde yapısal bir mevki bulabilmişti. Zira aslında paradigmanın kendisi kapitalist lineer gelişmenin hikayesinin farklı yorumlarını sunmaya çalışan değişik enstrümanlar kurmaktan öteye geçemedi.

Peki büyük kurguların gözünden küresel anlatılar, gündelik hayatın içerisindeki etkileşimlere, çatışmalara ve güç mücadelelerine alternatif bir yaklaşım sunabilir miydi? Bir diğer deyişle, toplumsal dinamiklerin yukarıdan aşağıya şekillendiğini hikayeleştiren determinist ve teleolojik yaklaşım, toplumun en alt katmanındaki kişisel deneyimlere ve bunun üzerinden kurulan gündelik dinamiklere ne ölçüde cevap verebilirdi? Pierre Bourdieu, sosyal bilimlerin 1960'lar sonrası büyük yapıları ve büyük anlatıları merkezileştiren ve hatta bunları gündelik aktörlerin eyleyiciliklerine feda eden metodolojik paradigmalardan kurtulmak için önemli bir çıkış imkânı sunmuştur. Bourdieu'nün alan, sermaye ve *habitus* üzerinden ele aldığı kavramlar, kendi içlerindeki bütünlüklerinin yanı sıra bağımsız birer metodolojik yön gösterici olarak da kabul edilebilir.

Kapitalist ilerlemeci açıklamaya imkan sunmak adına son dönem Osmanlı çalışmaları, kurumlara ve bu kurumların getirip-getiremediklerine doğrudan bahisle, geri kalmışlık sürecine ithaf etmeye dair bir açıklama geliştirmekten geri kalmamışlardır.[9] Buna göre Osmanlı'nın iktisadi geri kalmışlığı eksik kurumlara, gecikmiş modernleşmeye, sınıfsal çatışmayı doğuracak yeteri kadar burjuvazinin gelişmediğine, dolayısıyla Batı Avrupa'nın kurumsal hafızasını kendisine doğrudan ya da dolaylı süreçlerle uyarlayabilecek

no:23, 2008, ss.37-89; Alpay Bizbirlik ve Zafer Atar, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterleri'nin Yeri: Saruhan Sancağı Mütevelli Çiftliği Temettuat Defteri Örneği", *SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 2009, ss.37-57; Ertan Gökmen, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir'de Tarım ve Hayvancılık", Gazi Akademik Bakış, No:3, 2010, ss.213-236; Süleyman Yükçü, Nur Fidancı ve Umut Soysal, "Osmanlı Devleti'nde Temettuat Defterleri'nin Önemi ve Vergisel Açıdan Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, no:7, 2014, ss.170-199; Hülya Özlü, *XIX. Yüzyılda Denizli Merkez Kazasına Bağlı Köylerin Sosyo-Ekonomik Durumu (Temettuat Defterlerine Göre),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2006.

7 Harry Harootunian, *The Empire's New Clothes: Paradigm Lost, and Regained,* Prickly Paradigm Press, Chicago, 2004, ss.1-2.

8 Tarihsel sosyolojinin teorik kökenleri ve gelişimi için bkz. Dennis Smith, *The Rise of Historical Sociology,* Temple University Press, Philedalphia, 1991.

9 Şevket Pamuk'un çalışmaları bu konudaki en başat örneklerdendir. Örneğin bkz. Şevket Pamuk, *Uneven Centuries: Economic Development of Turkey Since 1820,* Princeton University Press, Princeton ve Oxford, 2018.

modernleşme sürecindeki eksikliklerine bağlanmaktadır.[10] Geri kalmışlığın en nihai örneklemlerinden birini ise aslında hiç de farkında olmadan sürecin içerisine dahil olmuş olan Osmanlı sosyo-ekonomik tarihçilerinin *temettüat defterleri* betimlemeleri üzerinden gelişmektedir. Zira *temettüat* defterlerine tamamen istatistiksel bir betimleyici araç ya da "büyük veri" gözüyle bakmanın en nihayetinde sağlayacağı durum Osmanlı toplumunun sanayileşmekten çok uzak bir tarım toplumu olduğu, ya da uzun dönemli karşılaştırmalarla lineer bir gelişimin nasıl yakalandığı gibi bir yaklaşıma meşruiyet kazandırmak olacaktır. Bu tarz bir anlatı da sosyo-ekonomik tarih alanını en nihayetinde gecikmiş-geç kalmış modernleşme ya da çoklu modernleşme teorilerinin girdabına maruz bırakmaktan öteye geçemeyeceklerdir.[11]

Ancak, *temettüat* defterleri tüm bu paradigmalara araç olabilecek analizlerin çok daha ötesinde, toplumsal yapılara ve bu yapıların içerisindeki ilişkiselliğe, dolayısıyla toplum dinamiklerine, aktörlere ve "gündeliklik"[12] içerisindeki eyleyiciliklere dair fazlasıyla imkan veren, ancak yine de görmezden gelinen bir mahiyete de sahiptir. Bu makalenin amaçlarından biri, mevzubahis dinamik yapıyı aktörlerin gündelik statüleri üzerinden okumaya çalışmaktır. Keza temettüat defterleri kişisel statülere dair önemli bilgiler verir. Bu statüler ise aktörlerin toplumsal hayat içerisindeki konumunu, Bourdieu'nün terminolojisiyle sembolik, kültürel ya da ekonomik sermayeleri[13] arasındaki etkileşimi doğrudan gözleyebilme imkanını ortaya koyar. Dolayısıyla bu makale en nihayetinde sosyal statü ve iktisadi durum arasındaki ilişkiselliği hem tarımsal hem de sanayi üretiminin benzer büyüklükteki pek çok kente nazaran aynı anda bulunduğu 1844 yılı Buldan bölgesine odaklanarak açıklamaya çalışmaktadır. Aslında böylesi bir yaklaşım, metodolojik olarak temettüat defterlerinin alternatif kullanımına dair bir örnek teşkil eder.

A. **Mekâna Dair: Batı Anadolu'da Bir Tarım ve Sanayi Kenti**

Sosyal bilimlerin şehir üzerine teorik yaklaşımlarını, modern sanayi üretim alanı ya da geleneksel modern öncesi kırsal (tarımsal) ayrımlarını yaparak kavramsallaştırması, kapitalizmin kökenlerini özellikle 1930'lardan beri tartışan literatür açısından gayet meşru görünmektedir. Zira sanayi üretiminin sermaye birikimini sağlaması açısından şehir merkezleri, kapitalizmin ortaya çıkışını ve yükselmesini destekleyen alanlar olarak ortaya çıkar. Kırsal bölgeler ise bu çerçevede modern-öncesi dönemin temsilcileridir; özellikle tarım ve hayvancılığın yoğunlaştığı, sermaye birikiminin çok daha yavaş ve az olduğu bölgelerin dolaylı temsilidirler. Ancak bu ikircikliğin arasında kalmış, hem sanayi üretimi hem de tarımsal üretimin birlikte sürdüğü; tarımsal üretimin sanayi üretimine hammadde sunarak desteklediği, dolayısıyla üretim sürecindeki iş bölümü ilişkisinin üretim dinamiklerine doğrudan yansıdığı bölgeler de vardır.

10 Bu konuda teorik bir eleştiri için bkz. Nadir Özbek, "Tax Farming in the Nineteenth-Century Ottoman Empire Institutional Backwardness or the Emergence of Modern Public Finance" *The Journal of Interdisciplinary History,* 49/2, 2018, ss.219–245.

11 Bu konudaki en radikal eleştirilerden biri için bkz. Arif Dirlik, "Modernity as history: Post-revolutionary China, globalization and the question of modernity," *Social History*, 27:1, 2002, ss.16-39.

12 Harry Harootunian, *History's Disquiet: Modernity, Cultural Practice, and the Question of Everyday Life*. Columbia University Press, New York, 2000.

13 Pierre Bourdieu, *The Social Structures of the Economy,* çev. Chris Turner, Polity Press, Cambridge, 2005, s.12.

19. yüzyıl ortalarında Anadolu coğrafyasında bu duruma Bursa iyi bir örnek olarak gösterilebilir.[14] Nüfus ve yerleşim olarak çok daha küçük olan Buldan ise, tarımsal alanın sanayi alanını desteklediği ender bölgelerden biridir. Batı Anadolu'da yaklaşık büyüklükteki, Alaşehir, Salihli, Kasaba, Ödemiş gibi Weber'in kavramsallaştırdığı "yarı-kentsel bölgelerin"[15] büyük ölçüde tarımsal üretim merkezleri olduğu düşünüldüğünde, Buldan tekstil üretimi mahiyetinde kendisini hem tarımsal hammadde ve bunu mamul sanayi üretimine dönüştürebilen bir üretim alanı olarak farklılaştıran bir mahiyete de sahiptir. 19.yy ortalarına dair Buldan üzerine yapılan çalışmalar sınırlı sayıda kalmış olsa da,[16] Buldan ve çevresindeki pamuklu dokuma sektörünün gelişimine dair bazı spekülasyonlar yapılabilir. Menderes ovasında, özellikle Denizli'den Ezine-i Lazkiye (Sarayköyü) ve Nazilli arasındaki pamuk üretiminin[17] İzmir limanına uzak kalmış olması, ve ayrıca 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki pamuk ihracatının düşmesi gibi sebepler[18], pamuk dokuma sektörünün gelişmesine ve buna bağlı olarak çulhalık mesleğinin yaygınlaşmasına önayak olmuş olabileceği tahmin edilebilir.

İzmir'e ihracat için tarımsal ürün sağlayan yakın coğrafyasının en doğusunda yer alan Buldan, Menderes ve Gediz ovalarının başlangıç noktalarına yakınlığı itibariyle İzmir hinterlandı içerisinde İzmir limanına en uzak konunda yer almaktadır. Üretim aşamaları dolayısıyla muhtemel olarak artık hammaddenin yoğunlaştığı bir coğrafyanın ortak kesişim noktasının merkezinde de Buldan vardır. Zira gerek Büyük Menderes Ovası'nın başladığı Denizli ve Sarayköyü civarı, gerekse Gediz Ovası'nın en doğusunda yer alan İnegöl-i Aydın'ın tam arasında Buldan yer almaktadır. Buldan'ın kuzeyi ve kuzey doğusu, yani İnegöl'e doğru gidilen bölgeleri dağlık ve pamuk üretimine uygun olduğu düşünülmese de, özellikle doğu tarafındaki Yenice ve bölgenin üzerinde bulunduğu ovanın, Buldan'a hammadde üretme konusunda oldukça yeterli büyüklükte alana ve koşullara sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca Buldan'ın bugünkü ismiyle Küçük Menderes Ovası'nın en doğu sınırına da yakın olması, yukarıdaki iddialarımızı güçlendirir niteliktedir. Dolayısıyla, İzmir hinterlandına uzak konumlanması ve 19. yüzyıl başlarında düşen ihracat hacmi gibi sebepler, Alaşehir, İnegöl, Sarayköyü, Denizli, Nazilli ve Buldan civarı pamuk ihracat fazlalığını dokuma sektörüne yönlendirmiş olduğu düşünülebilir. Aşağıda sunulan Grafik 1.'de de görülebileceği üzere Buldan, her iki Menderes Ovalarının ve Gediz Ovası'nın başlangıç noktalarına çok yakın bir konumda yer alır.

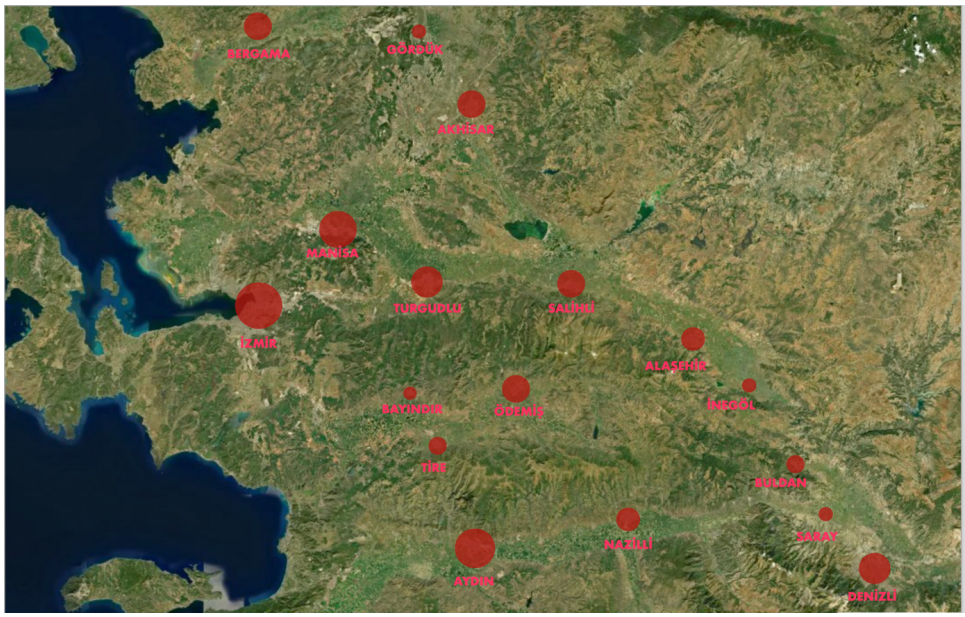
14 Mustafa İlter, "Soci-Economic Structure of 1844's Bursa According to Temettüat Register", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2014.

15 Bu konuda Weber, şehri tarımla olan ilişkisi bağlamında ele almıştır. Weber'in bakış açısı için bkz. Max Weber, Şehir: Modern Kentin Oluşumu, Yarın Yayıncılık, İstanbul, Ekim 2010, ss.95-6.

16 Buldan temettüat defterleri üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Selahattin Özçelik ve Ayhan Bayoğlu, "XIX. Yüzyılda Temettuat Defterlerine Göre Buldan'da Sosyo-Ekonomik Hayat", *23-24 Kasım 2006 Buldan Sempozyumu Bildirileri*, c 1, ed. İrfan Ertuğrul ve Turgut Tok, Aydoğdu Matbaacılık, Ankara, 2006, ss. 493-546; Ayhan Bayoğlu, *XIX. Yüzyılda Buldan Kazası (Temettuat Defterlerine Göre),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2002. Ayrıca Denizli ve çevresinin tarihsel olarak gelişimine dair, Yasemin Beyazıt (ed.), *Denizli Çalışmaları: Birikim ve Yol Haritası,* Nobel Bilimsel Eserler, Ankara, 2021.

17 Batı Anadolu'daki pamuk üretiminin tarihsel coğrafyası için bkz. Elena Frangakis-Syrett, "İzmir'de Pamuk ve Kumaş Ticareti (18. Yüzyılın İkinci Yarısından 19. Yüzyılın Başlarına)", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, içerisinde, (ed.) Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.101.

18 Elena Frangakis, "The Ottoman Port of İzmir in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries, 1695-1820", *Revue de l'Occident Masulman et de la Méditerran'e*, 39, 1985, s.162.

Grafik 1. İzmir hinterlandı[19]

Buldan temettüat defterlerindeki[20] 851 hane reisinin 485'inin kendisini çulha olarak tanımladığı düşünüldüğünde, kent merkezindeki üretim faaliyetinde yaygın bir profesyonel üretici ağı olduğu gözlemlenebilir. Çulha, pamuklu dokumanın üretim faaliyeti sırasında, genellikle kişisel atölyelerindeki tezgahlarda dokuma yapan üretici için kullanılan mesleki bir isimdir.[21] Ancak kitlesel üretim faaliyeti, çulhalık mesleği üzerinden tekil olarak düşünülmemeli, tarım-dışı üretimin hem tarımsal hem de ticari olarak karşılıklı bir ilişkiselliğinin olduğu da göz ardı edilmemelidir. Böylece lonca usulü çeşitlenmenin sosyal ilişkilere yansıdığı şekliyle görece içe kapanık iktisadi cemiyetlerden[22] daha öte; belirli bir bölgede sürekli birbirleriyle ilişkili aktörlerin sosyal ve iktisadi olarak şekillenen hayatlarında sosyal statünün belirleyiciliği de önemli bir etmen olarak ortaya çıkabileceği düşünülebilir. Dolayısıyla dokuma üzerinden şekillenen, 851 hane reisini barındıran Buldan'da, kitlesel bir şekilde profesyonelleşmiş dokuma mesleği ve bunun üzerinden gelişen üretim ilişkilerini sosyal statüyü dışlayarak anlamak mümkün değildir.

19 Bu harita Stanford University Center for Spatial and Textual Analysis (CESTA) tarafından üretilen Palladio uygulaması üzerinde tasarlanmıştır. Uygulama için bkz. http://hdlab.stanford.edu/palladio/

20 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) temettüat defterleri 1676 numaralı defterden itibaren 1695 numaralı deftere kadar toplamda 851 hane reisinin kaydı vardır. BOA. ML.VRD.TMT.d.,1676, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1677, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1678, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1679, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1680, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1681, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1682, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1683, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1684, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1685, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1686, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1687, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1688, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1689, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1690, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1691, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1692, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1693, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1694, BOA. ML.VRD.TMT.d.,1695.

21 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Emecen, "Cullâh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, v.8, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, ss.83-4.

22 Amnon Cohen, *Economic Life in Ottoman Jerusalem*. Cambridge University Press, Cambridge & New York, 2002.

B. **Statü ve Sembolik Sermaye**

Bourdieu'nin birbirleriyle muazzam bir örüntüyle dizayn edilmiş olan habitus, sermaye ve alan kavramlarının en nihayetinde açıklamaya çalıştığı olgu, toplumsal süreçlerdeki çıkar ve çatışma ilişkilerini ve dolayısıyla gündelik iktidar ilişkilerini ortaya koymaktır. Özellikle alan, en somut anlamıyla kişisel aktörlerin ve toplumsal şebekelerin ve bunların toplumsal süreçler karşında edindikleri pozisyonlarının etkileşimlerini ve nesnel ilişkilerinin niteliğini açıklar.[23] Bu pozisyonlar ise sahip oldukları sermaye ve iktidar türlerinin dağılımının yapısında "halihazırdaki mevcut veya potansiyel durumları"[24] habitus tarafından nesnel olarak tanımlar.[25] Toplumsal ilişkilerde ise alan, aktörler arası rekabetin ve çatışmanın birbiri üzerine egemenlik tanımlama şekliyle tezahür ettiği ve bu durumun temsil edildiği ilişkiler ağının en temel parçasıdır.

Peki bu ilişkiselliğin somut olarak tarif edildiği, ya da aktörlerin birbirleri üzerine dayattıkları güç ilişkilerinin dilbilimsel olarak tezahürleri de var mıydı? Bir diğer deyişle, toplumsal gündelik dinamiklerin somut şekliyle kişisel statüler aracılığıyla ortaya çıkan, dış görünüş gibi belirleyici etmenlerin dışında, kişisel ilişkilerde hiyerarşik düzlemin niteliğini vurgulayan dilbilimsel etmenler nelerdi? Kişilerin statülerine doğrudan vurgu yapan, unvan gibi belirteçler, bu sorulara verilebilecek cevaplardan biridir. Yine de şunu belirtmekte fayda var ki, lakaplar ve takma isimler statü belirtmekten ziyade betimleyici araçlardır. Ancak unvanlar, kişinin hem Bourdiue'nün kullandığı şekliyle sembolik sermayesine[26] hem de iktisadi durumuna doğrudan atıf yapmaktadır.

Unvanların kişiye sağladıkları nitelik en temelde temsiliyet ile ilişkilendirilebilir. Aslında buna paralel olarak temsil durumu ve buna karşılık gelişen itimat, karşılıklı bir güç ilişkisinin ortaya çıktığı yegane paydaşlardandır. Bourdieu'ye göre unvanlar hem kullanan kişiyi, hem de karşısındakileri dönüştürücü bir mahiyete sahiptir, zira bu dönüştürücülük durumu sosyal kredi, temsil ve itimat konusunda kendini gösterir.

> …İlk olarak, başkalarının onun hakkında sahip olduğu temsilleri ve her şeyden önce kendisine saygı unvanları verilmiş olması ve saygının bu ifadelerle fiilen ilişkilendirilmiş olması ona karşı benimsedikleri davranışı en görünür şekilde dönüştürür. İkincisi ise bu kişinin kendisine ilişkin temsilini ve bu temsile uymak için benimsemek zorunda hissettiği davranışı aynı anda dönüştürmesidir. Aynı mantıkla, aristokratik unvanlar ve akademik nitelikler gibi, toplumsal kredinin kapsamını ve yoğunluğunu artırarak taşıyıcılarının değerini kalıcı bir şekilde artıran tüm sosyal kredi ve itimat unvanlarının etkisi bu değerlere olan inancı anlatabilir.[27]

23 Pierre Bourdieu & Loic J. D. Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Polity Press, Cambridge, 1992, s.97.

24 A.g.e., s.97.

25 Habitus için bkz. A.g.e., ss.115-69.

26 Sembolik sermaye için bkz. Pierre Bourdieu, "The forms of capital" içerisinde *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* ed. Richardson, J., Greenwood Press, New York, 1986, ss.241–58; ayrıca bkz. Pierre Bourdieu, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Harvard University Press, Cambridge, 1984.

27 Bu makalenin yazarı tarafından tercüme edilmiştir, orijinali için bkz. Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, s.119.

Bu değişken durum, yani kişiye sağlanan itimat ve sosyal kredi, aslında Bourdieu'nün sembolik sermayesinin tezahür ettiği durumlarından biri olarak ortaya çıkar. Bourdieu'ye göre unvanlar kişiye, ait oldukları statüye paralel olarak meşruiyet kazandırma iddiasının da ötesinde, kurumsallaştırıcı bir yasal hüküm de kazandırmış görünmektedir. Her ne kadar Bourdieu'nün çalışmaları Fransa özelinde yapılmış ve belli oranda sosyolojik tespitlerin küresel ölçekte örneklendirmeleri gösterilmiş olsa da, temettüat defterlerinden elde edilen veriler Osmanlı unvanlarına alternatif bir bakış açısı sağlaması yönünden bazı paralellikler de göstermektedir. Keza burada asıl vurgulanan olgu, unvanların sembolik bir sermaye olarak toplumsal ilişkilerde ne ölçüde fark yarattığıdır. Zira Osmanlı toplumsal yapısında unvanlar uzun yıllar boyu kurumsal niteliğini korumuş, Cumhuriyet'in ilanından sonra ise 26 Kasım 1934 tarihinde kabul edilen 2590 numaralı kanun gereğince kullanımı resmen yasaklanmıştır.[28]

> Profesyonel, eğitimle ilgili ya da asalet unvanları fark etmeksizin, resmi olarak isimlendirmenin mantığı unvan almakla net bir biçimde ortaya konulabilir. Bu aslında sosyal ve hukuki olarak garanti altına alınmış sembolik sermayeden başka bir şey değildir... Kurumsallaşmış, sadece meşru olmakla kalmayıp yasal bir hüküm de kazanmış bir sembolik sermayedir.[29]

Dolaylı olarak unvan sahipleri ve unvan taşımayan iki ayrı sosyal grup olarak yaşanan ayrışma, kazanılan meşru ve yasal hükmün faydaları konusunda uyuşmazlığa düşme, hatta bazı durumlarda unvanların kitleler tarafından kullanımının artması gibi sonuçlar doğurabilecektir. Canbakal'ın bahsettiği *seyyid* unvanlı kişilerin 18. yüzyıl dolaylarında gösterdiği artışın bu bağlamla da alakalı olduğu düşünülebilir.[30] Zira Bourdieu'ye göre meşru olarak kazanılmış ve hukuken teyit edilmiş unvanlı olma durumu, unvanlı kişileri kendi "alanları" içerisinde diğer aktörlere karşı olan sembolik çatışmadan korur, dolayısıyla da avantajlı duruma dönüştürür.

> …Yetkili olanların meşru olarak görülen sınırlarının ötesinde, devletin temsilcilerinin, resmi olarak isimlendirme ya da unvan vermeleri veyahut *eğitim aracılığıyla vasıflandırmaları*, tüm durumlarda geçerlidir. Çünkü kişinin resmi olarak niteliği, unvan sahiplerine yetkilendirilmiş (resmileştirilmiş) bir bakış açısı kazandırarak diğer kuvvetler karşısındaki sembolik çatışmalardan korur.[31]

Bu çatışma halinin bir diğer dinamiğini ise iktisadi sermaye özelindeki ayrışmalarda da gözlemlemek mümkün olabilir. Ve öyle ki, unvanlı olmanın statü göstergesi olduğu toplumsal yapılarda gelir, servet ve ödenen verginin gösterdiği değişimler üzerine de spekülasyonlar yapılabilir. Dolayısıyla bu makalenin temel hedeflerinden biri, yukarıda zikredilen kavramsal noktalara işaret ederek unvanlı olan ya da olmayan; ya da unvan

28 *T.C. Resmî Gazete*, sayı: 2867, 29 Teşrinisani 1934.

29 Bu makalenin yazarı tarafından tercüme edilmiştir, orijinali için bkz. Bourdieu, *Language and Symbolic Power,* s.241.

30 Hülya Canbakal, "The Ottoman State and Descendants of the Prophet in Anatolia and the Balkans (c· 1500-1700)" *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 52, 2009, ss.542-578.

31 Bu makalenin yazarı tarafından tercüme edilmiştir, orijinali için bkz. Bourdieu, *Language and Symbolic Power,* ss.239-40.

niteliklerine ve niceliklerine göre yaşanan ayrımın toplumsal ve iktisadi dinamiklere etkisini anlayabilmenin mümkün olup olmadığını sorgulamaktır. Temettüat defterleri, bu bağlamda kişisel bilgilere, ve dolayısıyla unvanlara fazlasıyla yer vermekle birlikte, ekonomik olarak meslek, üretim, gelir ve vergi üzerine de detaylı bilgiler sunmaktadır. Bu çalışma, metodolojik olarak temettüat defterlerinin kullanımındaki betimleyici öğelerin fazlalığının, sosyal bilimlerin kavramsal tartışmalarına da ışık tutabileceğini öngörürken, toplumsal ilişki ve statünün derecesine göre şekillenen iktisadi ilişkilerin mahiyetine de vurgu yapmayı amaçlamaktadır.

C. **Osmanlı Toplumsal Yapısında Unvanlar**

Coşgel ve Ergene, Osmanlı toplumsal yapısında unvanların, soy isimler gibi belirteçlerin olmadığı durumlarda kişileri birbirinden ayırt etmeye yarayan bir işleve sahip olduğunu belirtse de, bu kişilerin unvanlarının otoriteye, idari yapıya ve topluluk içerisindeki konumlarına göre belirlendiğinin de altını çizerler.[32] Aslında bu durum, dolaylı olarak toplumsal farklılaşmaya ve hatta eşitsizliğe yol açan dilbilimsel bir sosyal ayrışmaya da işaret eder. Unvanlı olup olmamanın da ötesinde, bazı unvanlıların iktisadi açıdan karşılaştırıldığında diğer unvanlılara göre daha fazla ya da az gelir elde ettikleri; belli meslek gruplarının belirli unvanlarda yoğunlaştığını; ve hatta bazı unvan sahiplerinin gelirlerine bakılmaksızın daha az vergi ödediklerini görmekteyiz.[33] Dolayısıyla statü ve sembolik sermaye kavramlarının sosyo-iktisadi durum ile ilişkisinin mahiyetine odaklanmak için öncelikle bu çalışmanın odaklandığı unvanlara değinmek gerekmektedir.

Buldan temettüat defterlerindeki hane reislerinin unvanlarına bakıldığında, yedi farklı unvanın Buldan'daki toplumsal yapıda kullanıldığını görmekteyiz. Bu unvanlar; *ağa, efendi, hacı, hafız, molla, şeyh,* ve *zâde* olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak şundan da bahsetmek lazım ki, bu unvanlar dışında da 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda kullanılan *derviş* ve *seyyid* gibi dinî çağrışımlarla kullanılan başka unvanlar da olmasına rağmen, Buldan'da bu unvanlara rastlanmamaktadır. Ayrıca *bey* unvanı da özellikle bazı merkezlerinde fazlaca gözlemlense de, Buldan'da yoktur. Bunun sebepleri üzerine spekülatif yorumlar yapılabileceği gibi, temettüat defterleri bunları destekleyici yeterli veriler sağlamaktan uzaktır. Ayrıca temettüat defterlerinde yaygın olarak kullanılan lakapların bu çalışmanın unsurlarından olarak değerlendirilmemiş olduğunu da belirtmek gerekir.[34]

Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde tanımı yapılan *ağa* sözcüğünün farklı anlamlarının olduğu görülebilir. Günümüzdeki yaygın kullanımı ise "geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse"[35] olarak ifade edilmektedir. Ancak bir unvan olarak kullanımı, 19. yüzyıl ve öncesinde çok daha farklı anlamlar ihtiva etmekteydi. Örneğin, yine TDK'da belirtiği üzere *Yeniçeri Ağası* gibi belirli görevleri nitelemeye yaradığı, veyahut saygı duyulan kişi

32 Metin Coşgel & Boğaç Ergene, "Intergenerational Wealth Accumulation and Dispersion in the Ottoman Empire: Observations from Eighteenth-Century Kastamonu." European Review of Economic History 15, no. 2, 2011, s.264

33 Bu konuda Bursa üzerine meslek, unvan ve gelir arasındaki ilişkiye odaklanan bir çalışma için bkz. İlter, "Soci-Economic Structure of 1844's Bursa".

34 Buldan temettüat defterlerinde unvanların yansıra pek çok lakap da gözlemlemek mümkündür. Örneğin, *Sarı Ali* ve *Kara Süleyman, Cellad* vb. için bkz. BOA. ML.VRD.TMT.d., 1676, s.2-10. Ancak lakapların sosyo-iktisadi ayrışmaya vurgudan ziyade gündelik kişi sıfatları olarak kullanılması dolayısıyla bu çalışmanın alanına girmemektedir.

35 "Ağa", Türk Dil Kurumu, güncel Türkçe sözlük içerisinde: https://sozluk.gov.tr.

anlamıyla da kullanıldığı görülebilir.[36] Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve akabinde Âsâkîr-i Mansure'nin kuruluşu sonrası *ağa* unvanı ordu içindeki kaymakamlık rütbesine denk gelen, daha ziyade alaylı ve okuma yazma bilmeyen rütbelilere verilen bir unvan mahiyeti de kazanmıştır.[37] Bunların dışında harem ağası gibi devlet içi pek çok görevde de ağa unvanı yaygın olarak kullanılmıştır.[38] Ancak kelimenin kullanımı itibariyle saygı niteliğinde kullanılan, kendinden büyük kimselere de söylenen bir niteleme kelimesi olarak da kullanılmıştır.[39]

Devlet içerisinde ve orduda kullanılan *ağa* unvanının toplumsal hayatta, sıradan bir köy ve kasaba hayatı içerisinde gündelik kullanımının tarihsel aşamalarına dair ikincil literatür bir konsensüs oluşturma noktasından hayli uzak görünmektedir. Bir diğer deyişle, yukarıdaki tanımların hemen hemen tamamı, Buldan gibi merkezden uzak, ordu karargahlarına görece yakın olmayan bir noktadaki herhangi bir kasaba içerisinde, *ağa* gibi genellikle devlet ve ordu içi görevlilerle atfedilen bir unvanın kullanılmasının açıklamasını yapmaktan uzaktır. Ancak yine de buradaki tanımlar içerisinde 19. yüzyıl toplumsal hayatında *ağa* unvanının kullanımıyla ilişkili olan en muhtemel seçenek, saygı gösterisi olarak yaşça büyükler için kullanılan bir unvan olduğu gibi görünmektedir.

Buldan'ın kaza müdürünün Süleyman Ağa isminde bir kişi olduğunun da gösterdiği üzere *ağa* unvanının önemli bir kullanım alanının daha ziyade devletle ilgili kişilere karşı saygı göstergesi olarak kullanıldığı düşünülebilir.[40] Ancak bu saygı göstergesi, kişisel ilişkilerdeki saygıdan çok, yukarıda halihazırda bahsedilmiş olan, Bourdieu'nün yorumladığı şekliyle otorite ve güç ilişkileriyle alakalandırılabilir. Zira Süleyman Ağa özelinde bu unvan, kişisel olarak kendisine duyulan saygıdan ziyade, pozisyonuna ithafen kullanılan bir unvan olarak ortaya çıkar. Zira Buldan'daki pek çok kişinin Süleyman Ağa'yı defalarca gerek Aydın'a ve gerek İstanbul'a şikayet ettikleri arşiv kayıtlarında görünmektedir.[41] Kendisinin azledilmesiyle yerine atanan kişinin, isim benzerliğiyle Moralı Süleyman Ağa olduğu görülebilir.[42] Ancak ikisinin de unvanları *ağa* olduğu düşünüldüğünde, taşrada görevli devlet temsilcilerinin *ağa* unvanını sıklıkla kullandıkları görülebilir.

19. yüzyıl boyunca kaza müdürlerinin unvanlarının ekseriyetle efendi, bey ve ağa olduğu arşiv kayıtlarında gözlemlenebilir. Bunlarında arasında is en yoğun kullanılan unvan *ağa*dır. Harold Bowen'in yukarıda zikredilen; okuma yazma bilmeyen ordu rütbelilerine ağa unvanı verildiği üzerine olan iddiası, taşra teşkilatlanmasında da ulema kökenli olmayan, ve muhtemelen okuma yazma bilmeyen görevlilere verilen bir unvan olarak sürdüğü düşünülebilir. Ancak yine de belirtmek gerekir ki, taşra teşkilatlarında görevlilerin henüz

36 A.g.m.

37 Harold Bowen, "Agha", içerisinde: *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, Edited by: P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. Consulted online on 17 February 2022. <http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_0361>

38 Faruk Sümer, "Ağa", *TDV İslam Ansiklopedisi,* v.1, TDV Yayınları, İstanbul, 1988, s.451-52.

39 Gustav Bayerle, *Pashas, Begs, and Effendis: A Historical Dictionary of Titles and Terms in the Ottoman Empire,* The ISIS Press, İstanbul, 1997, s.2.

40 BOA. ML.VRD.TMT.d., 1679, s.12, hane #78.

41 Bu dönemde ahali ve Süleyman Ağa arasında, Süleyman Ağa'nın halka cebren baskı yaptığı ve mallarını haksız yere alıkoyduğu gerekçesiyle yaklaşık iki yıl süren bir mücadele yaşanmıştır. Bkz. BOA.MVL. 7/5, 15 Receb 1262; BOA. A.}MKT. 113/10, 26 Rebiulevvel 1264.

42 BOA. A.}MKT.MVL. 7/52, 5 Rebiulahir 1264.

profesyonelleşmediği, belirli mezuniyet koşulu aranmadığı bir dönemde, modernitenin dayattığı bu koşulları aramak ve sorgulamak da anlamsız olacaktır.

Efendi unvanı ise, genellikle dini görevliler ve müderris gibi eğiticiler tarafından kullanılan bir unvan gibi görünmektedir. Rumca'daki *aféndis* kelimesinden Türkçe'ye geçtiği düşünülmekle birlikte, Orhan Köprülü'ye göre Mevlana tarafından da kullanılmış olması, kelime kökeninin Türkçe'ye çok eskiden geçtiğinin bir göstergesidir.[43] Norman Itzkowitz'e göre 18. yüzyıl ile birlikte "Reis efendi" sınıfı oraya çıkmış ve bürokratik alanda yükselmeye başlayıp pek çoğu sonrasında Paşa unvanı almışlardı.[44] Bourdieu'nün işaret ettiği gibi resmi olarak tanımlanan bu unvan "yasal bir hüküm kazanmış bir sembolik sermayedir."[45] Dolayısıyla sosyal statünün sembolik sermayeye dönüşmesinin en belirgin somut örneklerinden birini oluşturur.

Bernard Lewis'e göre *efendi* unvanının İngilizce "mister" ve Fransızca "monsieur" anlamına evrilmesi 19. yüzyıl ile birlikte, bu unvanın belirli bir seviyede "okumuşluk" göstergesi olarak kullanılmasıyla alakalıdır.[46] Yine bu anlamda kullanılan *bey* unvanıyla *efendi* unvanının ayrışması noktası ise, *efendi* unvanının dini bir çağrışım içermeye başlamasıdır.[47] Zira Orhan Köprülü'ye göre "efendi kelimesi, Arapça "seyyid" ve "mevlâ" kelimelerinin karşılığı olarak XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra tahsil görmüş saygıdeğer ve itibar sahibi kimselere mahsus bir tabir olarak kullanılmaya başlanmış ve sosyal, siyasî, ilmî, dinî ve tasavvufî çevrelerde giderek geniş bir kullanım alanı bulmuştur."[48] Ancak Bayerle'ye göre medrese eğitimiyle doğrudan alakalı olsa da şehzadeler tarafından kullanılabilecek kadar da geniş bir tabakaya da hitap etmiştir.[49]

Ancak bunların dışında, toplumda saygı duyulan ve genellikle hizmet sektöründeki insanların da bu unvanı kullandığı görülebilmektedir. Örneğin Buldan'da, efendi unvanlı kişilerin büyük çoğunluğu müderris ve müftülük gibi dinle ilgili hizmet sektöründe bulunsalar da ticaret erbabından efendi unvanını kullananlar da vardır. Hacızade Mehmed Efendi, sıradan bir ticaret erbabı gibi görünse de kaza müdürü Süleyman Ağa'nın azli için ahali tarafından resmi mercilerle görüşmeye temsilci olarak gönderilmiştir.[50]

Efendi unvanının dini bir çağrışım yapmasının yanında hacı ve hafız gibi unvanların daha doğrudan dini bir nitelik gösterdiği aşikardır. Ancak her şeyden önce belirtilmelidir ki bu makalenin konusu, en nihayetinde, unvanların niteliklerinden ziyade kişilerin kullandıkları unvanların, dolayısıyla sembolik sermayelerinin, ne ölçüde iktisadi bir nitelik ihtiva ettiğidir. Dolayısıyla buradaki temel tartışmamızın niteliği unvanların dini ya da seküler anlamlar ifade etmesinin ötesinde, unvana göre değişen iktisadi durumu gösterebilmektir. Keza aşağıda da tartışılacağı üzere unvan gruplarını kendi içlerinde iktisadi olarak değerlendirebilmek mümkündür. Zira unvanlar üzerine yapılan değişik çalışmalar unvanların ekonomik durum göstergesiyle alakalı olabileceğini göstermektedir. Örneğin Ergene ve Berker tarafından Kastamonu'daki unvanlı kişiler üzerine yapılan

43 Orhan F. Köprülü, "Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* 10. Cilt. TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s.455-56.
44 Norman Itzkowitz. "Eighteenth Century Ottoman Realities." *Studia Islamica*, no. 16, 1962, s.85-7.
45 Bourdieu, *Language and Symbolic Power,* s.241.
46 Bernard Lewis, "Efendi", içerisinde: *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, Edited by: P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. Consulted online on 17 February 2022
47 A.g.m.
48 Köprülü, "Efendi", ss.455-56.
49 Bayerle, *Pashas, Begs, and Effendis*, s.44.
50 BOA.MVL. 7/5, 15 Receb 1262.

çalışmalar bu durumu net bir şekilde ortaya konulmuştur.[51] Bursa temettüat defterleri üzerine yapılan çalışmalar da özellikle hacı unvanına bakıldığında Ergene ve Berker'in iddialarını doğrular sonuçlar göstermektedir.[52] Buldan temettüat defterlerine bakıldığında ise, hacı unvanının dini niteliğinin yanında iktisadi ve mesleki statüyle ne derece alakalı olduğu da sorgulanabilir. Nicelik olarak bakıldığında toplam unvanlılar içerisinde en fazla kullanılan unvan hacı unvanıdır. Unvanlı hane reislerinin %62,2'lik bir bölümünün hacı unvanını kullandığı görülebilir. Dolayısıyla bu durum, bu insanların tamamının gerçekten hacca gittikleri için mi bu unvanı kullandıkları, yoksa gündelik dilde halihazırda kullanılan bir sosyal unvan olduğu için mi bu unvanı tercih ettikleri gibi bir sorgulamayı meşrulaştırır. Diğer taraftan hafız unvanı, anlamı itibariyle doğrudan dini bir unvan niteliği taşır. Bu unvanı taşıyan kişiler "Kur'an'ı bütünüyle ezbere bilen kimse"[53] olarak bilinirler. Ancak yukarıdaki tartışmayla paralel olarak, bu unvana sahip kişilerin kaç tanesinin gerçekten hafız olduğunu bilmek mümkün görünmese de, dini bir niteliğin sembolik sermaye olarak kişiye bir statü kazandırdığı gerçeği yadsınamaz. Buldan temettüat defterlerinin gösterdiği üzere, hacı unvanı kadar yaygınlaşmamış olsa da, çulhalıktan, muallim-i sıbyanlığa ve bohçacıya kadar farklı meslek erbabı ve gelir grupları tarafından kullanılan bir unvan olmuştur. Molla, şeyh ve derviş ise diğer dini unvanlara örnektir. Her üçü de dini çağrışım yapan unvanlar olsa da, meslek itibariyle hepsinin de müderris, imam ya da müezzin gibi mesleklerden çok, ticaret işleriyle uğraştıkları görülebilir. Osmanlı'da molla unvanının kullanım alanı özellikle bir mesleğe işaret eder. Hamid Algar'a göre molla unvanı, "300 akçeden yukarı mevleviyete tayin edilen birinci sınıf kadılara verilirdi. İstanbul kadısına daha çok 'İstanbul efendisi' denilmekle birlikte diğer vilâyetlerin kadıları için meselâ 'Edirne mollası' veya 'Mısır mollası' ifadeleri kullanılırdı."[54] Ancak merkezden uzaklaşıldığında da molla unvanının kullanımının olduğu görülebilirse de, bunların kadılık mesleğiyle ilgili olmadığı da gözlemlenebilir. Örneğin Buldan'da molla unvanlıların büyük çoğunluğu çulha ya da erbab-ı ziraatten olarak kayıt altına alınmıştır. Kadılık dışında dini çağrışımı olan mesleklerin, merkeziyetçi bir mesleki yapılanmadan ziyade, gündelik hayatın içerisinde sosyal bir sorumlulukla üstlenilmiş olduğu düşünüldüğünde, dini unvanı olan kişilerin değişik meslek gruplarından olması yadsınabilecek bir gerçek değildir. Örneğin şeyh unvanı Casim Avcı'ya göre kelime anlamı itibariyle yaşça büyük insan anlamına gelse de saygınlık belirten, zaviye gibi sosyal-dini kurumların başındaki kişiye verilen bir unvandı.[55] Dolayısıyla bu kişilerin iktisadi hayat içerisinde değişik mesleklerde çalışıyor olması beklenmedik bir durum değildir. Örneğin Buldan'da Hızıroluk mahallesinde mukim Şeyh Ali, bohçacılık mesleğini icra ederken, 2360 guruş gibi Buldan'ın ortalama gelirinden çok daha fazla bir gelir elde etmekteydi.[56]

Buldan temettüat defterlerinin sunmuş olduğu ampirik verilerden bir tanesi, ileriki kısımlarda da tartışılacağı üzere, unvanlı olanların unvanlı olmayanlara göre %65,13 daha fazla gelir elde etmiş olmalarıdır. Bu oran iktisadi yapı içerisinde küçümsenemeyecek bir eşitsizlik durumuna da işaret etmektedir. Zira Bourdieu'ye göre kişinin niteliği, resmi mercilerce onaylanmış unvanı, unvan sahibini diğerleri karşısında ayrıcalıklı bir yere

51 Boğaç Ergene ve Ali Berker, "Wealth and Inequality in 18th-century Kastamonu: Estimations for the Muslim Majority." *International Journal of Middle East Studies* 40, no. 1, 2008, s.34.
52 İlter, "Socio-economic Structure of Bursa", s.59.
53 "Hafız", Türk Dil Kurumu, güncel Türkçe sözlük içerisinde: https://sozluk.gov.tr.
54 Hamid Algar, "Molla", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.30, TDV Yayınları, İstanbul, 2005, ss.238-39.
55 Casim Avcı, "Şeyh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.39, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, s.49.
56 BOA. ML.VRD.TMT.d., 1677, s.2, hane #2

konumlandırmaktadır.[57] Bu da, aktörlerin toplumsal gündelik hayat içerisinde rakipleri karşısındaki paylaşım ilişkilerinde unvanlı olanlara avantajlı bir konum sağlayabilirdi. Peki tüm bu sembolik sermayeye dair ilişkilerin iktisadi yapıya yansıması üzerinde neler söylenebilir? Bir başka deyişle, sosyal statü, gündelik üretim ilişkilerine ve dolayısıyla aktörlerin iktisadi durumuna ne ölçüde etki edebilmişti?

D. **Sembolik Sermayenin İktisadi Dönüşümü**

Temettüat defterlerinde unvanlı olan ya da daha doğru bir tabirle unvanlarını belirtmeyi tercih eden kişi sayısı toplam nüfusun %10,58'i kadardır. Dolayısıyla toplamda 851 hanenin temettüat sayımı içerisinde 90 hane reisi unvanlarıyla birlikte kaydedilmişlerdir. Temettüat defterlerinden elde edilen toplam nüfus verilerine göre Buldan'da ortalama hane reisi başına düşen gelir, 841,99 guruş olarak ortaya çıkmıştır. Yukarıda unvanlı kişilerin ortalama olarak unvansızlara göre %65,13 daha fazla gelir elde ettiği belirtilmişti. Aşağıdaki Tablo 1., gelir ve vergi konusunda unvanlı ve unvansızların dağılımını göstermektedir.

Tablo 1. Gelir ve Vergiye Göre Unvan ve Unvansız Hane Reisleri

	Ortalama Gelir	Ortalama Vergi	Nüfus
Unvansız	788,35	105,26	761
Unvanlı	1301,81	169,97	90
Toplam	841,99	112,10	851

Kaynak: BOA. ML.VRD.TMT.d., (defterler: 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1695)

Unvansız hane reislerinin ortalama gelirleri 788.35 guruş iken, unvanlıların ortalama gelirleri ise 1301,81 guruş olarak hesaplanmıştır. Unvansız olan nüfus toplam geliri üzerinden %13,35 vergi verirken, unvanlılarda bu oran 13,05 olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla arada kayda değer bir farkın olmadığını öncelikle belirtmek gerekir. Ayrıca, *sene-i sâbıkada verilen virgü*, gelir ile orantısal olarak çok fazla değişken olup, bir standardının olmadığını belirtmek gerekir. Ancak yine de unvanlı ve unvansız olarak yapılan ayrım sonucunda da, oranın yukarıda verilen ölçülerde yakın çıkması, devlet görevlilerine bildirilecek gelir ve vergi arasındaki oran hususunda toplumsal bir konsensüsün olduğuna da işaret edebilir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Tanzimat Fermanı'nın en önemli maddelerinden biri vergi adaleti konusu olmuştu. Nadir Özbek'e göre Tanzimat Fermanı'nda bahsedilen, verginin servet ve gelire göre alınması konusunda ortaya çıkan *vergi-i mahsusa*, temettüat sayımlarının yapılmasına bağlı olarak başlanması planlanmışsa da, sonuç itibariyle verginin kişiselleşmesinden ziyade bütçe ihtiyacını kayıt altına alarak bölgeler nezdinde taksim edilmesini sağlamıştır.[58] Tanzimat'ın nihai amacına uygun hizmet edememişse de, geçmiş yıllarda alınan vergi kayıtlarının sorgulanması, yeni sistemin taahhüt ettiği dinamiklere uygun görünmektedir.

İkinci olarak ise, mesleki dağılım sonucu ortaya çıkan gelirin unvanlı ve unvansızlar arasındaki dağılımı da tartışmaya değer niteliktedir. Özellikle unvanlı olanlar ile unvansız

57 Bourdieu, *Language and Symbolic Power,* ss.239-40.

58 Nadir Özbek, İmparatorluğun Bedeli: Osmanlı'da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2015, ss.40-1; 122-25.

olanlar arasında mesleki yapıda bir ayrışma olup olmadığı sorgulandığında ortaya çıkabilecek potansiyel farklılaşma mesleki yapının sosyal statü üzerine etkisini gösterebilir. Ancak öncelikle belirtilmelidir ki mesleki dağılım ölçütleri için sıkça kullanılan gruplandırma ve sınıflandırma sistemleri olan *HISCO*[59] ve *PST*[60] bu çalışma tarafından temel olarak tercih edilmemiştir. Zira her iki sınıflandırma çabası da, orijinal olarak Batı ve Kuzey Batı Avrupa toplumsal ve mesleki yapısını ölçüt alarak kurgulanmış olmakla birlikte, en nihayetinde kapitalist gelişmenin mesleki yapı üzerinden dönüşümü ve bu dönüşümün derecesini sınıflandırma amacındadır. Bu makale ise, sınıflandırma ölçütlerinin Osmanlı toplum ve gündelik hayatına daha uygun olduğu düşünülen mesleki bir gruplandırma yoluna gitmiştir. Ancak yine de belirtilmelidir ki, hem *HISCO* hem de *PST* sınıflandırma ölçütlerinin çizdiği perspektif zaman zaman yön gösterici olmuştur. Böylesi bir sınıflandırma, unvanlı ve unvansız karşılaştırmasını sunmayı kolaylaştıracak bir bakış açısı sunar.

Öncelikle, tarım, hayvan ve ormancılık faaliyetleri, kent merkezinin ticari ve üretim alanının dışında, kırsal alanda yapılan faaliyetler olduğu düşünüldüğünde, kent merkezindeki üretim faaliyetlerinden farklı bir kategoride değerlendirmek gerektiği düşünülebilir. Ancak yine de Buldan özelinde tarımsal faaliyetler dokuma sektörüne pamuk üretimi konusunda destek olduğu için, tarım ve tarım dışı ayrımının çok daha soyut bir düzeyde kaldığı söylenebilir. Kentsel üretim ise, Buldan özelinde büyük ölçüde çulhacılık üzerinden yoğunlaşsa da demirci, çıkrıkçı, dülger, nalband vb. gibi kent merkezinde üretim faaliyetinde bulunan meslekler için kullanılmıştır. Öte taraftan, yine kent merkezinde bulunan ancak ahalinin gündelik ihtiyaçlarına doğrudan hitap ettiği fırın, kasap ve terzi gibi meslekler de kentsel üretim grubundan ayrı olarak değerlendirilmiştir. Aşağıda Tablo 2.'de, sektör grupları bazında kaç hane reisinin olduğu ve bunların ortalama gelirleri görülebilir.

Tablo 2. Toplam Mesleki Dağılım

Sektör	Nüfus	Ortalama Gelir	Oran (%)
Tarım, Hayvan ve Ormancılık	155	784,06	18,21
Kentsel Üretim	642	829,38	75,44
Fırın, Kasap, Kahvehane, vb.	22	817,27	2,59
Kiracılık	3	883,33	0,36
Kamu Hizmeti	17	667,65	2,00
Ticaret	7	3664,29	0,82
Giriş Yapılmamış	5	983	0,59
Toplam	851	841,99	100,00

Kaynak: BOA. ML.VRD.TMT.d., (defterler: 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1695)

59 Marco van Leeuwen, Ineke Maas, ve Andrew Miles, *Hisco: Historical International Standard Classification of Occupations,* Leuven University Press, Leuven, 2002.

60 Anthony Wrigley, "The Pst System of Classifying Occupations."*, Cambridge Group for the History of Population and Social Structure,* Yayımlanmamış Çalışma, University of Cambridge, Cambridge, 2011.

Tablo 2.'nin sunduğu veriler, unvanlı ve unvansız olarak toplam nüfus üzerinden ele alınmıştır. Ticaret erbabının, en üst gelir grubunda yer aldığı görülebilir. Kamu hizmeti ise, gelir üzerinden değerlendirildiğinde en alt grupta yer alır. Ayrıca yine tabloda belirtildiği üzere kentsel üretimin %75,44 civarında olması, Buldan'da üretim faaliyetinin derecesini ve yoğunluğunu gösterir. Ayrıca tüm bu veriler, bu çalışma açısında önemli olan bir soruyu da içinde barındırır; unvansız nüfus ile unvanlı olan nüfus karşılaştırılsaydı gelir tablosunda bir değişiklik gözlemlenir miydi? Aşağıda gösterilen Tablo 3., sadece unvanlı nüfus üzerinden sektörel dağılımı göstermektedir. Her iki tablodaki veriler karşılaştırıldığında, Tablo 3., sadece toplam unvanlı nüfusun hem sektörlere göre dağılımını hem de ortalama geliri göz önüne almıştır. Örneğin Tablo 2.'de gösterilen tüm nüfus içerisinde kamu hizmeti sektöründe istihdam edilenler %2.00 iken, bu oran Tablo 3.'deki unvanlı nüfus içerisinde kamu hizmetlileri baz alındığında %16,67'ye çıkar.

Tablo 3. Unvanlı Kişilerin Mesleki Dağılımı

Sektör	Nüfus	Ortalama Gelir	Oran (%)
Tarım, Hayvan ve Ormancılık	10	981,00	11,11
Kentsel Üretim	53	1248,84	58,89
Fırın, Kasap, Kahvehane, vb.	4	875,00	4,44
Kamu Hizmeti	15	733,33	16,67
Ticaret	7	3664,29	7,78
Giriş Yapılmamış	1	1015	1,11
Toplam	90	1301,81	100,00

Kaynak: BOA. ML.VRD.TMT.d., (defterler: 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1695)

Unvanlı kişilerin ortalama gelirlerinin unvansızlara göre her bir sektör tek tek baz alındığında da fazla çıkmış olması, sembolik sermayenin iktisadi alana yansımasının en başat örneklerinden biridir. Örneğin kentsel üretim baz alındığında aynı sektördeki kişiler arasında unvanlıların ortalama olarak %50,57 oranında unvansızlara göre daha fazla gelir elde ettikleri görülebilir. Yukarıdaki her iki tabloda da belirtilmeyen ancak önemli olduğunu düşündüğümüz bir veri de kamu hizmeti sektöründeki hane reislerinin toplamının %88,24'ünün unvanlı olduğudur. Keza ticaret erbabının %100.00'ünün en az bir unvanı olduğu da dikkat çekici noktalardandır. Unvan kullanmak noktasında ise kentsel üretim sektörü en düşük seviyedeki orana işaret etmektedir. Bu sektör içerisindeki hane reislerinin sadece %8,26'sı unvanlı olarak görünmektedir.

Ayrıca, sosyal statünün sosyo-iktisadi dağılımını gözlemleyebileceğimiz bir diğer gösterge ise toplumsal yapının gelir bakımından iki uç kutbuna daha detaylı olarak bakmak olacaktır. Gelire göre sınıflandırılmış en fazla geliri olan ilk %10 ile, en az geliri olan son %10'luk gruplar karşılaştırıldığında nasıl bir tablo ortaya çıkacağı unvanlılık ve sosyal statü açısından önemlidir. Aşağıda gösterilen Tablo 4., gelire göre iki ayrı kutup arasındaki unvanlı olma durumunu karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Buna göre toplam

Buldan nüfusunun %10,57'sinin unvanlı olduğu düşünüldüğünde, gelire göre ilk %10'luk grupta yer alanlarda unvanlılık oranı %36,47'ye yükselirken, son %10'luk kesimde ise genel toplamdan çok az bir fark gözlemlenmiştir.

Tablo 4. Gelire göre ilk %10 ve son %10 'luk Dilimler Arasında Unvanlılık Ayrımı

	Unvansız	Unvanlı	Toplam
Gelire Göre İlk %10	%63,53	%36,47	%100,00
Gelire Göre Son %10	%89,41	%10,59	%100,00

Kaynak: BOA. ML.VRD.TMT.d., (defterler: 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1695)

Diğer taraftan, toplam nüfus içerisindeki sadece unvanlı olan nüfusun unvanlarını tek tek ele aldığımızda da değişen bir ortalama gelir ve vergi tablosu gözlemlemekteyiz. Aşağıda Tablo 5.'te Buldan'da tespit edilebilen yedi ayrı unvan ve ortalama gelir ve vergileri gösterilmiştir. Ancak şu da belirtilmelidir ki, zâde ve şeyh unvanlıların temsil ettiği grup sayıca çok küçük olduğu için diğer unvanlara göre aşağıdaki tabloda çok anlamlı bir veri üretmek mümkün olmasa da yine de eklenmişlerdir. Ancak toplam unvanlılar içerisindeki kıyaslamaları zâde ve şeyh unvanlarını dışlayarak yapmak çok daha anlamlı sonuçlar gösterebilir. Dolayısıyla bu iki unvanı dışladığımızda ortaya çıkan resimde molla unvanı hariç diğer unvanlıların arasında hacı unvanlı kişiler hiç unvan kullanmayanlara göre %100,76 daha fazla ortalama gelir elde ettiği görülebilir. Unvansızlara göre en az %39,73 fazla gelir elde eden efendi unvanlılar, ve genel ortalamada ise unvanlılar %65,13 daha fazla gelir elde etmektedir.

Tablo 5. Unvanlara Göre Ortalama Gelir

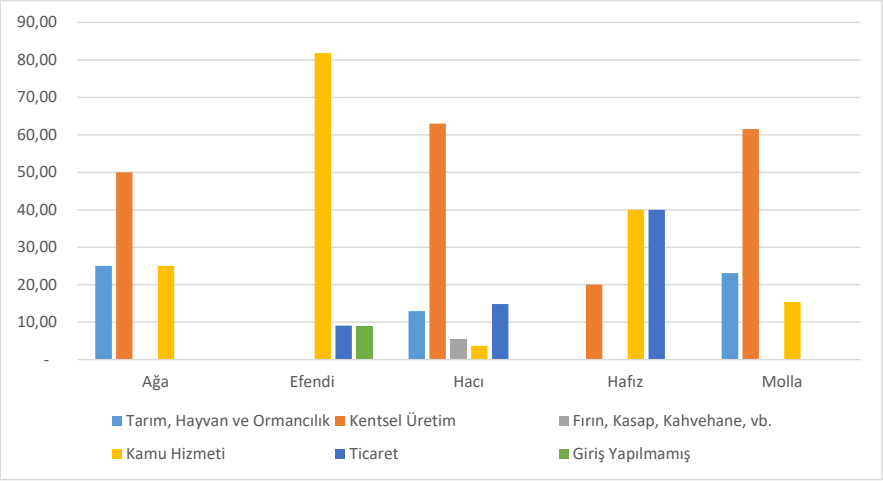
Unvan	Ortalama Gelir	Ortalama Vergi
Ağa	1185	186,75
Efendi	1101,5	72,2
Hacı	1582,72	218,67
Hafız	1346,9	174,64
Molla	638,46	83.92
Şeyh	2360	299
Zade	2170	254
Toplam	1301,81	169,87

Kaynak: BOA. ML.VRD.TMT.d., (defterler: 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1695)

Yukarıdaki tablo bir diğer sorgulamayı da beraberinde getirir. Unvanları baz aldığımızda, mesleki dağılım nasıl şekillenmişti? Diğer bir deyişle, bazı unvanların özellikle

bazı meslek grupların yoğunlaştığı tahmin edilse de, bunu gözlemleyebilmek mümkün müydü? Aşağıdaki Grafik 2., unvanları baz aldığımızda aynı unvanlı kişilerin oransal olarak sektörlere göre ayrımını göstermektedir. Örneğin efendi unvanlı kişilerin %81,82'si kamu hizmetinde istihdam ederken, hacı unvanlı kişiler %62,96'sı, molla unvanlıların ise %61,54'ü kentsel üretim mesleklerinde, istihdam edilmekteydi.

Grafik 2. Unvanların mesleki dağılımı

Kaynak: BOA. ML.VRD.TMT.d., (defterler: 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1695)

Unvanlı ve unvansız ayrımının yukarıdaki örneklemlerden farklı olarak pek çok farklı gösterge baz alındığında da ortaya çıktığını görmüş olsak da, en çarpıcı örnekler unvan-gelir ve unvan-meslek arasındaki korelasyonlar olarak ortaya çıkar. Örneğin eşitsizlik tablosuna baktığımızda unvansızların, unvanlılara göre çok daha eşit paylaşım içerisinde gelir elde ettiklerini gözlemleyebiliriz. Gelir eşitsizliği için *Gini* katsayısı hesaplaması yaptığımızda Buldan geneli için bu sayı 0.316 çıkarken, unvanlı nüfus arasında eşitsizliğin artarak 0.430'a çıktığını görmekteyiz. Unvansız nüfus içerisinde ise gelirin daha adil paylaşıldığını görmekle birlikte bulduğumuz *Gini* katsayısı unvansızlar için 0.284'tür. Unvanlı nüfus içerisinde en zengin ilk %1, bu grup içerisindeki toplam gelirim %5,40'ına sahipken, unvansızlarda bu oran %3,40 olarak ortaya çıkmıştır. Unvanlı gruptaki en az gelir elde eden en alt %40 toplam gelirin sadece %14,90'ına sahipken, unvansızlar içerisinde bu oran %22.05'e yükselmiştir.

Tablo 6. Unvansız ve Unvanlı Kişilerin Gelir Eşitsizliği

	Gini	İlk %1	İlk %5	İlk %10	İlk %20	Sonraki %40	Son %40
Unvansız	0.284	3,40	12,51	21,94	37,02	40,93	22,05
Unvanlı	0.430	5,40	19,64	31,34	48,03	37,07	14,90
Genel	0.316	5,05	15,26	24,54	39,85	39,29	20,86

Kaynak: BOA. ML.VRD.TMT.d., (defterler: 1676, 1677, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1683, 1684, 1685, 1686, 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1695)

E. **Sonuç**

Temettüat defterleri, geçtiğimiz yıllar içerisinde pek çok çalışmaya konu olmuş, belirli bölgelerin iktisadi durumunu betimleyici bir üslupla oldukça yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu makalenin amaçlarından bir tanesi, toplumsal yapıyı sosyal dinamikliği içerisinde anlayabilmenin temettüat defterlerince sunulan veriler üzerinden okunabileceğini göstermeye çalışmaktı. Yukarıdaki tartışmaların tamamı ise bu durumun nihai olarak sunduğu analizlerle gösterilmiştir.

19. yüzyılın ortasında Buldan, hem kentsel, hem de kırsal özellikleri gösteren Osmanlı tarihsel coğrafyası içerisinde çok az bölgeden biridir. Ayrıca, tarımın dokuma üretimini desteklediği, ticaretin de büyük ölçüde dokuma faaliyetleri üzerinden geliştiği, dolayısıyla mesleki profesyonelleşmenin büyük ölçüde tek bir meslek üzerinden ilerlediği ve hane reislerinin %56,99'unun kendisini çulha olarak tanımladığı bir bölgedir. Ayrıca tarımın ve ticaretin de doğrudan dokuma atölyelerinin iş sahasını desteklediği düşünüldüğünde Buldan, bir meslek üzerine profesyonelleşmiş çok az sayıdaki yarı-kırsal bölgeden biridir.

Bu özelliğe kavuşmasının kuşkusuz bazı sebepleri vardı. Yukarıda da tartışıldığı üzere 19. yüzyıl başındaki İzmir limanının pamuk ihracat hacminin küçülmesi, ihracat artığı pamuğun dokuma sektörüne yönlenmesine sebep olduğu söylenebilir. Ayrıca Buldan'ın üzerinde konumlandığı coğrafya, İzmir hinterlandının en doğu - dolayısıyla en uzak - kısmında yer almış olması, fazlalık pamuk üretiminin Buldan üzerinden dokuma sanayine yönlenmesini sağlamış olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla henüz 19. yüzyıl ortasına gelmeden, Buldan'da dokuma sektörü hayli gelişmiş bir durumdaydı.

Bu iktisadi yapı içerisinde Buldan'da sosyal ilişkilerin şekillendirdiği statü ile iktisadi yapı arasındaki ilişkinin ne ölçüde birbirini desteklediği ise bu makale tarafından sorgulanmıştır. Bir başka deyişle, bu makalenin temelde tartıştığı konu, sembolik sermaye ve iktisadi yapı arasındaki ilişkinin mahiyetini anlamaya çalışmaktı. Sembolik sermayeyi de unvanlar üzerinden tanımladığımızda, temettüat defterlerinin sağladığı gelir ve meslek verisiyle birlikte anlamlı bir karşılaştırma aracı ortaya çıkmıştır. Bu verilerin karşılaştırması sonucu da, hem gelir, hem de mesleki yapı itibariyle unvanlılık arasında güçlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Ortalama itibariyle unvanlı olan hane reisleri, unvansızlara göre %65,13 daha fazla gelir elde ettikleri görülebilir. Unvanların her birini ayrıca ele aldığımızda ise hacı unvanı taşıyanlar %100,76 ve efendi unvanı taşıyanlar da %39,73 oranında unvansız nüfusa göre daha fazla kazanıyorlardı. Dolayısıyla sembolik sermayenin iktisadi dönüşümünü bu perspektiften okumak bu çalışmanın en önemli sonuçlarından biridir.

KAYNAKÇA

1. **Arşiv Belgeleri**

BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)

BOA. A.}MKT.MVL. 7/52, 5 Rebiulahir 1264.

BOA. A.}MKT. 113/10, 26 Rebiulevvel 1264.

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1676

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1677

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1678

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1679

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1680

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1681

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1682

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1683

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1684

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1685

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1686

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1687

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1688

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1689

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1690

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1691

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1692

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1693

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1694

BOA. ML.VRD.TMT.d.,1695

BOA.MVL. 7/5, 15 Receb 1262

2. **Basılı Kitap ve Makaleler**

Adıyeke, Nuri (2000) "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM Ankara* Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, no 11: 769-823.

Algar, Hamid (2005), "Molla", *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.30, İstanbul: TDV Yayınları.

Avcı, Casim (2010), "Şeyh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.39, İstanbul: TDV Yayınları.

Avcı, Yasemin (2009), "The Application of Tanzimat in the Desert: The Bedouins and the Creation of a New Town in Southern Palestine (1860–1914)." *Middle Eastern Studies* 45, no. 6: 969-983.

Aydın, Mahir (1990), "Sultan II. Mahmut Dönemi'nde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *28-30 Haziran 1989 Sultan İkinci Mahmut ve Reformları Semineri, (Bildirilerden ayrı basım),* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 81-106.

Bayerle, Gustav (1997), *Pashas, Begs, and Effendis: A Historical Dictionary of Titles and Terms in the Ottoman Empire*. İstanbul: The ISIS Press.

Bayoğlu, Ayhan (2002), *XIX. Yüzyılda Buldan Kazası (Temettuat Defterlerine Göre),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Berber, Ferhat & M. Mesut Özekmekçi (2018), *Akhisar Kazası Temettüat Defteri 1844-1845 (BOA. KK.d. 6087/H. 1261),* Manisa: Akhisar Belediyesi.

Berker, Ali, & Boğaç Ergene (2008), "Wealth and Inequality in 18th-Century Kastamonu: Estimations for the Muslim Majority." *International Journal of Middle East Studies* 40, no. 1: 23-46.

Beyazıt, Yasemin (ed.) (2021), *Denizli Çalışmaları: Birikim ve Yol Haritası,* Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Bilgi, Nejdet (2008), "Temettüât Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Salihli", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* no. 23: 37-89.

Bizbirlik Alpay & Zafer Atar (2009), "XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuat Defterleri'nin Yeri: Saruhan Sancağı Mütevelli Çiftliği Temettuat Defteri Örneği", *SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 2009/1: 37-57.

Bourdieu, Pierre (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.

Bourdieu, Pierre (1986), "The Forms of Capital." In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, edited by J.G. Richardson, 241-58. New York: Greenwood Press.

Bourdieu, Pierre (1991), *Language and Symbolic Power*, edited by John B. Thompson, Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, Pierre (2005), *The Social Structures of the Economy*. translated by Chris Turner, Cambridge: Polity Press.

Canbakal, Hülya (2009), "The Ottoman State and Descendants of the Prophet in Anatolia and the Balkans (C. 1500-1700)." *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 52, no. 3: 542-578.

Cohen, Amnon (2002), *Economic Life in Ottoman Jerusalem*. Cambridge & New York: Cambridge University Press.

Coşgel, Metin, & Boğaç Ergene (2011), "Intergenerational Wealth Accumulation and Dispersion in the Ottoman Empire: Observations from Eighteenth-Century Kastamonu." *European Review of Economic History* 15, no. 2: 255-276.

Çadırcı, Musa (1991), *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal Ve Ekonomik Yapıları*, Ankara: Turk Tarih Kurumu Basmevi.

Dirlik, Arif (2002), "Modernity as History: Post-Revolutionary China, Globalization and the Question of Modernity." *Social History* 27, no. 1: 16-39.

Frangakis-Syrett, Elena (1985), "The Ottoman Port of Izmir in the Eighteenth and Early Nineteenth Centuries, 1695-1820." *Revue de l'Occidentmusulmans et de la Méditerranée* 39, no. 1: 149-162.

Frangakis-Syrett, Elena (1998), "Izmir'de Pamuk Ve Kumaş Ticareti (18. Yüzyılın Ikinci Yarısından 19. Yüzyılın Başlarına)." içinde *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti Ve Ticari Tarım*, edited by Çağlar Keyder & Faruk Tabak, ss. 101-118, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gökmen, Ertan (2010,) "XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir'de Tarım ve Hayvancılık", Gazi Akademik Bakış, no. 3: 213-236.

Güran, Tevfik (2000), "19. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri." In *Osmanlı Devleti'nde Bilgi Ve Istatistik*, edited by Şevket Pamuk & Halil İnalcık., 73-94, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Harootunian, Harry (2000), *History's Disquiet: Modernity, Cultural Practice, and the Question of Everyday Life*, New York: Columbia University Press.

Harootunian, Harry (2004), *The Empire's New Clothes: Paradigm Lost, and Regained*, Chicago: Prickly Paradigm Press.

Itzkowitz, Norman (1962), "Eighteenth Century Ottoman Realities." *Studia Islamica*, no. 16: ss. 73-94.

İlter, Mustafa (2014) "Socio-Economic Structure of 1844's Bursa According to *Temettüat* Register." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Sabancı Üniversitesi.

İnalcık, Halil (1992), *Tanzimat Ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezi'nin 50.Yılı, 1942-1992)*, İstanbul: Eren Yayınları.

İnalcık, Halil, and Mehmet Seyitdanlıoğlu, eds. (2006), *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı Imparatorluğu*, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Köprülü, Orhan F. (1994), "Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi,* 10. Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, ss.455-56.

Kütükoğlu, Mübahat (1995), "Osmanlı Sosyal Ve Iktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri." *Belleten* 59, no. 225, ss. 395-418.

Lewis, Bernard, "Efendi", içerisinde: *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, Edited by:

P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. Consulted online on 17 February 2022

Özbek, Nadir (2015), *Imparatorluğun Bedeli: Osmanlı'da Vergi, Siyaset Ve Toplumsal Adalet (1839-1908)*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Özbek, Nadir (2018), «Tax Farming in the Nineteenth-Century Ottoman Empire: Institutional Backwardness or the Emergence of Modern Public Finance?» *Journal of Interdisciplinary History* 49, no. 2, ss.219-245.

Özçelik, Selahattin, & Ayhan Bayoğlu (2006), "XIX. YüzyıldaTemettuat Defterlerine Göre Buldan'da Sosyo-Ekonomik Hayat", *23-24 Kasım 2006 Buldan Sempozyumu Bildirileri*, c.1: 493-546, ed. İrfan Ertuğrul ve Turgut Tok, Ankara: Aydoğdu Matbaacılık.

Özlü, Hülya (2006), *XIX. Yüzyılda Denizli Merkez Kazasına Bağlı Köylerin Sosyo-Ekonomik Durumu (Temettuat Defterlerine Göre),* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Öztürk, Said (2003), «Türkiye›de Temettüat Çalışmaları.» *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1, no. 1, ss.287-304.

Pamuk, Şevket (2018), *Uneven Centuries: economic Development of Turkey since 1820*, Princeton & Oxford: Princeton University Press.

Reinkowski, Maurus (2017), *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*. Translated by Çiğdem Canan Dikmen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Smith, Dennis (1991), *The Rise of Historical Sociology*, Philedalphia: Temple University Press.

Sümer, Faruk (1988), "Ağa", *TDV İslam Ansiklopedisi,* v.1, İstanbul, TDV Yayınları, ss.451-52.

Van Leeuwen, Marco et al. (2002), *Hisco: Historical International Standard Classification of Occupations,* Leuven: Leuven University Press.

Wacquant, Loïc & Pierre Bourdieu (1992), *An Invitation to Reflexive Sociology*, Cambridge: Polity Press.

Weber, Max (2010), Şehir: Modern Kentin Oluşumu, İstanbul: Yarın Yayıncılık.

Wrigley, Anthony (2011), "The Pst System of Classifying Occupations.", *Cambridge Group for the History of Population and Social Structure,* Yayımlanmamış Çalışma, Cambridge: University of Cambridge.

Yükçü, Süleyman & Nur Fidancı & Umut Soysal (2014) "Osmanlı Devleti'nde Temettuat Defterleri'nin Önemi ve Vergisel Açıdan Değerlendirilmesi: Tire Kazası Örneği", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, no. 7:170-199.